

Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi / The Journal of Mesned of Theological Studies
ISSN 2667-7075 | e-ISSN 2687-3605 | <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mesned>
Cilt (Vol.) 13 Sayı (Issue) 2 Güz - (Autumn) 2022

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

(Bu makalenin intihal içermediği benzerlik tarama programlarıyla teyit edilmiştir. / The similarity that this article does not contain plagiarism, has been confirmed by plagiarism checker programs.)

DOI: 10.51605/mesned.1203570

Gönderim Tarihi: 13.11.2022 | Kabul Tarihi: 17.12.2022

Kur'ân Perspektifinden Savurganlığın Toplumsal Hayattaki Yansımalarına Dair Bir Analiz

-An Analysis of the Reflections of Extravagance in Social Life from the Perspective of the Qur'ân-

Hacı Çiçek*

Atf/Citation: Çiçek, Hacı. "Kur'ân Perspektifinden Savurganlığın Toplumsal Hayattaki Yansımalarına Dair Bir Analiz/An Analysis of the Reflections of Extravagance in Social Life from the Perspective of the Qur'ân". *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi/The Journal of Mesned of Theological Studies*, (Güz 2022-2): 189-210.

Öz:

İnsanın normal standartlarda yaşaması için en başta yeme içmeye ihtiyacı vardır. Bu onun en doğal hakkıdır. Nitekim Allah, beslensin diye insana sayısız derecede gıda ve nimetler vermiştir. Allah, söz konusu nimetlerin tüketilme prensiplerini de belirlemiş; kendisine verilen maldan akrabaya, yoksula, yolcuya, çaresiz kalana hakkını vermesini istemiş ama gereksiz yere saçıp savurmasını yasaklamıştır. Allah, hedonik tüketim boyutunda harcama yapanların davranışını şeytanın hareketiyle özdeş kabul etmiş ve onları "şeytanların dostları", "şeytanların kardeşleri" diye nitelemiştir. Her dönemde aşırı tüketenler olduğu gibi modernleşen toplumumuzda özendirilen reklamların etkisiyle tüketimi mutluluk aracı gibi gören kişilerin sayısı sürekli artmaktadır. Yersiz yapılan tüketim, birçok aileyi ekonomik krize sokmaktadır. Bu nedenle Allah gerek bireysel gerekse toplumsal düzeyde olası krizlerin baş göstermemesi için, harcamaların savurganlık ve cimrilikten uzak olmasını tavsiye etmiştir. Tüketim alanını sadece yeme içme ile sınırlandırmak yanlış olur. Yeme içmenin yanında giyim kuşam, ev araç gereçleri, günlük kullanılan telefon ve diğer teknolojik aletler, bu kapsamda ele alınmalıdır. Günümüzde tüketim piyasası, normal yaşamın devamı ve sürdürülmesi için gereken çok ötesine geçtiği söylenebilir. Bunda gerek ulusal gerekse uluslararası reklam ajansları ve moda evlerinin büyük bir etkisi bulunmaktadır. Kimi zaman yazılı ve görsel medyada bazı insanların, yüklü miktarda çarşı pazara çıktıkları, yanındaki bütün meblağı harcamadıkça rahat etmediklerini itirafını okuyor, görüyoruz.

Tebzîr başka bir ifadeyle savurganlık, sadece içinde yaşadığımız toplumun sorunu değildir. Geçmiş toplumlarda da farklı oranlarda kendini göstermiştir. Ama bugünün savurganlığı, neredeyse zirveye çıkmıştır. Bu nedenle hem geçmişte hem günümüzde bütün kutsal metinlerde israfın olumsuzluğu

* Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi, hciçek@adiyaman.edu.tr, Orcid: 0000-0003-4735-6349.

ve getirdiği olası sonuçlar konusunda uyarılar vardır. Tüketim olayında özentinin, başkasını taklit etmenin de büyük bir etkisi vardır. Toplumdaki tüketim lüksüne sahip bazı kimselerin, çevrelerindeki birçok kişiyi psikolojik olarak etkiledikleri bir realitedir. Örneğin Kur'an, savurganlıkla ilgili bazı uyarılarda bulunduğu kadar, bu konuda Eski Mısır toplumunda zengin olan Kârûn'dan, onun haşmet ve görkeminden söz etmiştir. Nitekim daha sonra onun zenginliğine "Kârûn hazineleri" diye vurgu yapılmıştır. Kur'an, bütün mal varlığıyla Firavun'un en büyük destekçisi olan Kârûn'un, en pahalı elbiseler içinde insanların karşısına çıktığını; dünya hayatına düşkün, lüks yaşamak isteyenlerin ona son derece imrendiğini, onun yerinde olmaya can attıklarını haber vermiştir. Kur'an'ın, israfla ilgili gündeme getirdiği bu tablo, bireysel gösteriş, görkem ve haşmetin, lüks ve refah içindeki yaşantının, birçok insanı psikolojik olarak etkilediğine dair canlı bir örnek sayılabilir.

Günümüz tüketim mantalitesinin değiştiği, daha ileri boyutlara vardığı rahatlıkla söylenebilir. Mal ve hizmetler, neredeyse birer haz alma nesnesine dönüşmüş, tüketiciler için arzulan ürün ve elementlere ulaşmak, onları bir defasına da olsa denemek, hayattan zevk alma bağlamında görülmeye başlanmıştır. Bu ise insanların, duyduğu ihtiyaçtan daha çok, hedonist duygu ve dürtülerini tatmin etmesi olarak değerlendirilmektedir. Bugün toplumun her katmanında gereğinden daha fazla harcama örneklerine şahit olunmaktadır. Söz konusu harcamalar, gelirin birkaç katını oluşturmaktadır. Toplumda ilgili ilgisiz, zengin veya fakir, genç veya yaşlı birçok kimsenin, teknolojik her yeni ürüne ulaşma yönünde çaba gösterdiği görülmektedir. Ailesinin katkısıyla tahsil hayatına devam eden bazı öğrencilerin bile, iş insanının sahip olduğu telefon, kamera, bilgisayar gibi teknolojik ürünlere sahip olma dürtüsü bir örnek olarak verilebilir. Düşük bir iskontoyla kısa süreliğine birkaç ürünün reklamını yapan alışveriş merkezlerinin önünde geceleyen, saatlerce ayakta bekleyen; kapılar açıldığında ise birbirini ezen insanlar, televizyon ekranlarında boy göstermektedir. Bu çalışmada tebzîrin sözlük ve terim anlamı verilmiş, onun daha çok gerçekleştiği yeme-içme, giyim-kuşam, düğün-davet gibi alanlar belirtilmiş; tebzîr hastalığının nasıl ve kimler tarafından baskı altına alınabileceği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Tebzîr/İsraf, Ekonomi, Özenti.

Summary:

To maintain a normal standard of life a human being needs to eat and drink. This is his natural right. As a matter of fact, Allah almighty has blessed human beings with countless foods and nutrients so that they may feed themselves. Allah has also determined necessary principles for consuming these blessings. Therefore, divine commands obliged a man to give his relatives, the poor, the traveler, the helpless their due right from divine blessings and for forbade him to waste them unnecessarily. Furthermore, Allah held hedonic consumption identical with the acts of Satan and described prodigals as "friends of devils" and "brothers of devils". As there were people of excesses consumption in the communities of past our modern society in not exemption. Indeed, those who assume consumption as means of attaining happiness are constantly increasing due to encouraging consumption friendly advertisement. Inappropriate consumption puts many families into economic crisis. Thus, Allah has recommended to keep expenditure away from both extravagance and stinginess to prevent possible crises of not only individual but also social level. It would be wrong to limit the scope of consumption to eating and drinking alone. Beside eating and drinking, clothing, household appliances, daily used telephones and other technological devices, should be considered within the scope of consumption. It can be said that today's consumption market has gone far beyond what is necessary for the continuation and maintenance of normal life. Both national and international advertising agencies and fashion houses have a great deal of influence on this. We do read and see, in the written and visual media, confessions of certain people with tendency towards extravagant consumption who would not feel comfortable, or leave the shopping center, unless they spend all the money available to them.

Squander, in other words, extravagance is not only the problem of the society we live in. It has also manifested itself at different rates in past societies. But today's extravagance has almost reached its peak. That's why all religious scriptures, of past and today, contain warnings concerning negation and undesired possible consequences of wastefulness. Wannabe and imitation of others also have a great impact on consumption traits. It is an established fact that some people who have the luxury of overconsumption in society affect many people around them psychologically. For example, the

holy Qur'ân, as much as it warned about extravagance, made mention of Qârun (Korah), an ultra-rich resident of Ancient Egyptian society, and his majesty and splendor. Indeed, his wealth would be referred to, later on, as "the treasures of Qârun". Qur'ân depicts Qârun, the greatest supporter of Paharoh with all his wealth, as a person who would appear before society in most expensive and attractive cloths. Those who were fond of worldly life and dangle after luxurious lifestyle would look at him in immense envy and yearn to take his place. This Quranic depiction of wastefulness can be considered a vivid example of how individual ostentatiousness, splendor and majesty, luxurious and prosperous life affect many people psychologically.

It can be easily argued that today's consumption mentality has changed drastically and reached more advanced dimensions. Goods and services have almost turned into objects of pleasure. Attaining the desired products, and trying them even for once, has begun to be seen, by consumers, as inseparable components of a happy-go-lucky and joyful life. This can be certainly evaluated as satisfying the hedonistic emotions and impulses rather than genuine needs of life. Examples of spending more than necessary can be witnessed in every layer of today's society exceeding the income several times. Members of the society, rich or poor, young or old, all strives their best to reach every new technological product, whether they need it or not. The urge of a relatively high number of students, who would not be able to pursue their education without the contribution of their families, for technological products such as telephone, cameras and computers designed for businessmen is a due example in this context. Scenes of people staying overnight in front of shopping malls, that advertise a few products of low discount for a short period of time, waiting for hours on their feet and crushing each other to get in once the doors are open, are new the normal. This study elaborates on lexical and technical meanings of squander/extravagance. It detected areas such as eating-drinking, clothing and dress, weddings and ceremonies where it comes about. Furthermore, it highlights strategies to combat and control wasting disease and who can do it.

Keywords: al-Tafsir, The Qur'ân, Tabzîr/Extravagance, Economy, Affectation.

1. GİRİŞ

Zaman bağlamında insanın günlük hayatının azımsanmayacak bir süresini, tüketim faaliyeti oluşturmaktadır. İslâmî kıstaslara göre normal standartlarda olmak üzere hoş karşılanan tüketimin, günümüzde kimi insanlarda neredeyse patolojik bir vakıa haline geldiği görülmektedir. Bunda sanayileşme ve kentleşmenin yanı sıra Batı medeniyetinin insanımızı etkilemesinin katkısı yadsınamaz.

İçinde yaşadığımız zaman diliminde lokal ve küresel ölçekte hem bireyi hem toplumu etkileyen en önemli sorunların başında tebzîr/savurganlık gelmektedir. Durum bu merkezde iken tebzîr/israf realitesi, çağdaş ekonomistlerin gözden kaçırdığı ama bunun sonucunda birçok aile ve ülke ekonomisini sarsan amil olduğu görülmektedir. Bu itibarla hangi dinin veya ideolojinin mensubu olursa olsun insanlar, iletişim ve enformatik bağlamda köye dönüşen gezegenimizde elbirliğiyle hareket etmedikçe, bugün yaşananların ötesinde felaketlerle karşılaşmaları kaçınılmaz olacaktır. Nitekim bunun yansıma ve sonuçları, yer yer görülmektedir. Örneğin insanlardaki aşırı tüketim; küresel ısınmaya, buzulların erimesine ve daha birçok olumsuz gelişmelere neden olmaktadır.

Allah, insanlar için sayısızca nimetler yaratmış, onların temiz ve helallerinden yemelerini, içmelerini emretmiştir. (Bakara, 2/168; Mâide, 5/88; Nahl, 16/114) Aynı şekilde bütün rızıkların kaynağı olan Allah, genelde bütün insanları, özelde ise her Müslüman bireyi bu konuda dengeli hareket etmeye, aşırılıktan uzak durmaya davet etmiştir. Kullanının ve diğer canlıların rızıkına kefil olan Allah, insanlara malını muhafaza etmelerini, gereksiz tüketimden sakınmalarını emretmiştir. Onun her zaman ve mekânda geçerli olan temel yasası "harcamada ne savurgan davranmak ne cimrilik etmek" (Furkân, 25/67) şeklinde formüle edilebilir. Başka bir ifadeyle savurganlıktan kaçarken cimrilik anaforuna kapılmamaktır. Kur'ân, bu formül doğrultusunda problemini çözmeyen birey ve toplumların, eninde sonunda pişman ve açıkta kalacaklarını bildirmiştir. (İsrâ, 17/29) Hem ailede hem ülkedeki ahenk/insicam, söz konusu temel yasaya herkesin riayet etmesiyle sağlanacaktır.

Bir inanç, bir medeniyet ve bir pratik nizam olması dolayısıyla İslâm'ın, kişiyi tebzîrden sakındırması kadar tabii bir şey olamaz. Zira İslâm, tebzîr/savurganlık hastalığını şeytanın davranışlarına muadil kötü bir eylem olarak kabul etmiştir. Bu çalışmada her dönemde farklı oranlarda görülen ama çağımızda oldukça yaygın hale gelen savurganlığın, Kur'ân perspektifinden toplumsal hayattaki yansımalarına dair bir analizi yapılacak, kişiyi söz konusu davranıştan uzaklaştıracak faktörler ele alınacaktır.

2. TEBZİR KELİMESİNİN SÖZLÜK VE TERİM ANLAMI

Arapça bir kelime olan tebzîr, be-ze-re fiilinden türemiştir. Bu fiil, Arapça ziyadeli bablardan tef'îl vezni itibarıyla bir şeyi ölçüsüzce dağıtmak, boş yere malını harcamak, serpmek, dağıtmak, israf etmek, layık olmayan yere malını sarfetmek¹, savurmak, tarlaya tohumu gereken yere atmamak anlamlarına gelir. Tebzîr fiilini işleyene "mübezzir" denir. Bezr ise tane, habbe ve tohum² anlamına geldiği gibi "nesil", "kuşak" anlamına da gelir. Mesela Arapçada iyi ahlâk ve davranışa sahip olmayanlar için "Bunlar, kötü tohumlar, nesillerdir" denmektedir. Birisinin verdiği sırrı ifşa edene "bezîr" veya "bazûr" kimse yakıştırmaz

¹ Ebü'l-Hasan Ali b. İsmâil ed-Darîr el-Mürsî İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam*, thk. Abdülhamîd Hindâvî, (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2000), 10/67; Ebû Fadl Cemalüddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, (Beyrut: Müessesetü'l-A'lamî, 2005), 4/50.

² Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî es-Semerkindî, *Tilbetü't-talebe*, (Bağdad: Matbaatü'l-Amire, 1311), 153.

yapılır.³ Mübezzir, mal konusunda kötü tasarrufta bulunan kimse⁴; mebzer, tohumun saçıldığı yer, tarla⁵; mibzer ise tohum ekmek için kullanılan tarımsal bir alete⁶ denir. Lügavî anlamda tebzîr, isrâf ve ifrât sözcüklerinin, az bir nüansla aynı anlamları içerdikleri söylenebilir.⁷

Râgıb el-İsfahânî (ö. 425/1033), tebzîr kelimesini “tohumu yere atmak ve serpmek” anlamında ele almış, nedenini ise “Çünkü; tohumu yere atmak ve serpmek bir bakıma onu kaybetmek, yitirmek demektir” diye açıklamıştır.⁸ Bazıları bezr ile israf kavramlarını aynı kategoride değerlendirmiştir. Çünkü her ikisinde de harcama ve haklar bağlamında haddi aşma durumu söz konusudur.⁹

Istilahî anlamı ise kişinin gereksiz yerde mal varlığını savurması,¹⁰ kötülük ve günah uğruna yaptığı harcaması; azığını bırakmayacak derecede bütün malını tüketmesidir.¹¹ Bu nedenle Allah ““Elini boynuna bağlama; onu büsbütün de açma! Sonra kınanmış, pişman halde oturur kalırsın” (İsrâ, 17/29) diye buyurmuştur.¹² Nitekim bir sûrede mal tüketimi ve harcama faaliyetinin hangi minvalde yapılması gerektiği “Onlar mallarını harcadıklarında ne israf ederler ne cimrilik ya-

³ Ebû Abdurrahmân Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ayn*, (Beyrut: Dârü Mektebeti'l-Hilâl, ts.), 8/182.

⁴ Ahmed Muhtâr Abdülhamîd Ömer, *Mü'cemü'l-lügati'l-Arabiyye el-muâsıra*, (Kâhire: Ale-mü'l-Kütüb, 2008), 2/1076.

⁵ Reinhart Pieter Anne Dozy, *Tekmiletü'l-me'âcim el-Arabiyye*, (Bağdat: Vizâretü's-Sekâfe ve'l-İlâm, 1979), 1/261.

⁶ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2010), 821; Türkçe Sözlük, *Türk Dil Kurumu*, haz. Komisyon, (Ankara: 1998), 2/1559; Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, (Ankara: Birlik Yayınları, 1982), 2518.

⁷ Dozy, *Tekmiletü'l-me'âcim el-Arabiyye*, 8/48-49.

⁸ Râgıb el-İsfahânî, *el-Mufredât*, (Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 1412), 114.

⁹ Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmûd el-Mâturîdî, *Tefsîrü'l-Mâturîdî (Te'vîlâtü ehli's-sünne)*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005), 7/34; Muhammed Seyyid Tantavî, *et-Tefsîrü'l-vasîlî'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, (Kâhire: Dârü'n-Nahda, 1997), 8/332.

¹⁰ Ebû Muhammed Abdullâh b. Vehb b. Müslim el-Fihrî, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, thk. Miklos Muranyi, (Beyrut: Dârü'l-Garb el-İslâmî, 2003), 2/29.

¹¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 4/50; Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, (Kâhire: Dârü'l-Hidâye, ts.), 10/147.

¹² Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ayn*, 8/182. Kur'ân, söz konusu dengeli harekete sahip olanların, Allah ile birlikte başka bir ilaha kulluk etmeyeceklerini, haksız yere Allah'ın haram kıldığı cana kıymayacaklarını, zinaya yaklaşmayacaklarını; aksi hareket edenlerin ise cezalarını bulacaklarını haber vermiştir. Bkz. *Furkân*, 25/68.

parlar. Bu ikisi arasında orta bir yol tutarlar" (Furkân, 25/67) şeklinde belirlenmiştir.¹³

Kendisi, çoluk çocuğu ve velisi olduğu kimselerin ihtiyaç duymadığı konuda yapılan aşırı harcama da bezr/tebzîr kapsamında sayılmıştır. Bu nedenle kişinin, Allah'ın, kendisine bağışladığı mal ve serveti, onun hoşnut olmayacağı yere vermesi çirkin¹⁴ görülmüştür.

Abdullah b. Mesûd (ö. 32/652), Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687-88) ve Katâde b. Diâme (ö. 117/735), tebzîri yani savurganlığı gereksiz yere tüketilen mal şeklinde tanımlarken Mücâhid b. Cebr ise (ö. 103/721) gereksiz ve meşru olmayan bir alanda harcanan en küçük bir tahıl ölçüğünü (müdd) bile tebzîr kapsamında değerlendirmiştir.¹⁵ Osman b. Esved, Mücâhid ile Kâ'be'yi tavaf ederken Mücâhid'in, Ebû Kubeys Dağı'na doğru başını kaldırıp ve "Şayet bir kimse Allah rızası için bu dağ kadar infakta bulunursa, müsriflerden sayılmaz¹⁶; Allah'a isyan etmede bir dirhem bile verirse, müsriflerden sayılır" dediğini aktarmıştır.¹⁷

¹³ Bu ayet, harcama konusunda insanın nasıl dengeli bir harcama yapacağına dair en çarpıcı bir metodolojiyi önermektedir. Bkz. Şemsüddîn Ebû Abdullâh İbn Kayyim el-Cevziyye, *İşâsetü'l-lehfân min mesâyidi's-şeytân*, (Riyâd: Mektebetü'l-Maarif, ts.), 1/182.

¹⁴ Ebû'l-Fazl Bekr b. Muhammed b. el- A'la el-Kuşeyrî el-Basrî el-Mâlikî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, (Dubai: Câizetü'd-Devliyye, 2016), 2/82.

¹⁵ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 3/257; Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ el-Bagavî, *Meâlimu't-tenzil fi tefsîri'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dârü lhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1999), 3/130.

¹⁶ İmam Şafî de (ö.204/820), hayır ve hasenât adına yapılan harcamada tebzîrin olmadığı görüşündedir. Bkz. Ebû'l-Hasen Şemsüslâm İmâdüddîn Alî b. Muhammed b. Alî Kiyâ el-Herrâsî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985), 4/255; Muhammed b. Alî Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, (Dımaşk: Dârü İbn Kesîr, 1993), 3/263. Hayırda tebzîrin olmayacağına dair görüş belirtenler genellikle (*Bakara*, 2/195, 245, 261; *Hadîd*, 57/10) gibi ayetleri delil olarak ileri sürmektedirler. Bkz. Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *Saydü'l-hâtır*, (Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 2004), 165; Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419), 4/511; Senâullah Pânîpetî, *et-Tefsîrü'l-Mazharî*, Gulâm Nebî et-Tunûsî, (Pakistân: Mektebetü'r-Rüşdiyye, 1412), 5/434.

¹⁷ Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed Vâhidî, *el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 3/104. Başka bir kaynakta Mücâhid'in "Şayet birisi, hak yolda bütün malını harcamış olsa o, tebzîr yapmış sayılmaz" dediği rivayet edilmiştir. Bkz. Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut: Dârü lhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 2002), 16/324; Ebû Hafs Siracuddîn Ömer b. Ali b. Âdil en-Nu'mânî, *el-Lübâb fi ulûmi'l-kitâb*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 12/263;

Sâid b. Cübeyr'e (ö. 94/713) tebzîr'in anlamı sorulduğunda o "temiz malın, necis ve habis bir alanda harcanmasıdır" diye cevap vermiştir.¹⁸ Bir bakıma israf, ihtiyaçtan fazlasını harcamak iken tebzîr ise usulü dışında farklı alanlarda tüketmek şeklinde tanımlanabilir.

Zemahşerî (ö. 538/1144) ise hayır yolunda harcanan malda tebzîr olmayacağına dair çok edebî ve beliğ bir ifadeyi nakletmiştir. Hayır uğruna çok harcama yapanlardan birisi "İsrafta hayır yoktur" diye uyarıldığında o "Hayırda israf yoktur" diye karşılık vermiştir.¹⁹

3. TEBZİR DAVRANIŞI VE ŞEYTANIN BU DAVRANIŞA ETKİSİ

Saçıp savuranların şeytanların dostları veya kardeşleri olmasının illeti, onların tıpkı şeytan gibi haksız mecralarda dolaşmaları, mal varlığını haksız yollarda tüketmeleridir.²⁰

Kur'ân, şeytanın, kimi şahısların can dostu olduğunu vurgulamıştır. (Nisâ, 4/38) Arap dili ve edebiyatında bir kavmin yaptıklarını yapan, taklit eden, izinden giden, söz konusu kavmin kardeşi diye nitelenmiştir.²¹ Mübezzirler de tıpkı şeytanların savurganlığıyla birliktelik arz ettiklerinden "şeytanın arkadaşları" diye nitelenmiştir. Zaten şeytanların arkadaşları aynı zamanda "şeytanların kardeşleri" anlamına gelmektedir.²² Bu nedenle Arapçada iki dost kişiye iki kardeş de denir.²³ Savurgan insanlar, bir bakıma hayatın normal akı-

---

Ahmed b. Mustafâ Merâgî, *Tefsîrü'l-merâgî*, (Kâhire: Matbaatü Mustafâ el-Babî el-Halebî, 1946), 15/37.

¹⁸ Râgıb el-İsfahânî, *Muhâdarâtü'l-üdebâ' ve muhâverâtü's-şu'arâ' ve'l-bülegâ'*, (Beyrut: Şirketü Dâri'l-Erkam, 1420), 1/579.

¹⁹ Ebü'l-Kâsım Mahmûd ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidî't-tenzîl ve 'üyûni'l ekâvil fi vüücûhi't-te'vil*, (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987), 2/261.

²⁰ İbn Cerîr et-Taberî, *Câmi'ü'l-beyân fi te'vîli'l-Kurân*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 17/428.

²¹ Muhammed Emîn el-Hererî, *Hadâiku'r-ravhi ve'r-reyhân fi ravâbi 'ulûmi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dârü Tavki'n-Necât, 2001), 16/78.

²² Kâsimî, *Mehâsinü't-te'vil*, 6/455; Merâgî, *Tefsîr*, 15/37. Şeytan, davranışında normal sürecin dışına çıkıp hayır yolundan uzaklaştığından bu isimle tesmiye edilmiştir. Bkz. Ebû Sehl Muhammed b. Abdurrahman el-Magrâvî, *et-Tadabbür ve'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân bi sahihi's-sünen*, (Beyrut: Mektebetü Mişkât el-İslâmiyye, 2014), 1/5.

²³ Hererî, *Hadâiku'r-ravhi ve'r-reyhân fi ravâbi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 21/305.

şını değiştirmiş, kendilerine tevdi edilen mal ve serveti kollamadıklarından nimete nankörlük etmiş oluyorlar.²⁴

Şeytanın, başka bir ifadeyle İblis'in, Allah'a ve mü'minlere düşmanlık beslediği²⁵ gibi; haddini aşan, taraftarlarına inkâr ve gururu, kin ve adaveti, menhiyyât ve fuhşiyâtı, riya, şan ve şöhreti dikte eden olduğu bilinmektedir.²⁶ Şeytan ile savurganların kardeş diye nitelenmelerindeki illet/neden, birkaç boyutta değerlendirilebilir:

Birincisi, tebzîr ve israfta hakların kaybı söz konusudur ki bu, şeytanın tavsiye ettiği ve aynı zamanda faillerinden hoşnut olduğu bir durumdur. İbn Abbâs, müsrifin yaptığıının arka planında bir hak kaybı olduğunu söylemiştir. İkincisi, tebzîrde Allah'ın verdiği rızıkların yitimi vardır. Bu eylem de sahibini şeytana yaklaştırır. Üçüncüsü, tebzîrde nimete nankörlük söz konusudur. Kınanmış bu tavır, şeytanın pek razı olduğu, sahibini övdüğü bir durumdur.²⁷ Buna ek olarak fık ve fücür uğruna yapılan harcamalar, sahibini fasık yaptığundan şeytan(lar) ile (Kehf, 18/50) özdeşleştirmiş olmaktadır.²⁸ Bu itibarla Allah rızası için verilen sadaka ve edilen infakta sevap; riya ve itibar kazanma adına yapılan harcamada ise kayıp vardır; çünkü o "muhtatif"²⁹ şeytanın sermayesi olmaktadır. Bu ise saçıp savuranların şeytanların dostları olduğu anlamına gelmektedir.³⁰

²⁴ Muhammed Tâhir b. Muhammed et-Tûnusî İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, (Tûnus: Dârü't-Tûnusiyye, 1984), 15/81.

²⁵ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (İstanbul: el-Matbaatü'l-İslâmiyye, 1982), 447-448.

²⁶ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 382-383.

²⁷ Muhammed Ebû Zehra, *Zehretü't-tefâsîr*, (Beyrut: Dârü'l-Fikr el-Arabî, ts.), 8/4366.

²⁸ Ebûbekir Cabir el-Cezâirî, *Eyserü't-tefâsîr li kelâmi'l-aliyyi'l-kebîr*, (Medîne: Mektebetü'l-Ulûm, 2003), 3/188.

²⁹ Muhtatif; kulak hırsızlığı yaparak meleklerden söz çalmaya yeltenen ama hüsrana uğrayan şeytana verilen isimdir. Bkz. *Hicr*, 15/18; *Saffât*, 37/10. Geniş bilgi için bkz. Vâhidî, *el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, 3/522; Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdülcabbâr es-Sem'ânî, *Tefsîrû'l-Kur'ân*, (Riyâd, Dârü'l-Vatan, 1997), 4/393; Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiü' li ahkâmi'l-Kur'ân*, (Kâhire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964), 3/254; 18/211; Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Cüzey, *et-Teshîl li-ulûmi't-tenzîl*, (Beyrut: Şirkü Dâri'l-Erkam, 1416), 2/189.

³⁰ Ebû Zekeriyâ b. Ebî Sa'lebe Yahyâ b. Sellâm et-Teymî, *Tefsîrû Yahyâ b. Sellâm*, (Beyrut: , nşr. Hind Şelebî, 2004), 1/129.

Allah'ın, savurganları "şeytanların kardeşleri" diye nitelemesi, daha önce vurgulandığı gibi onların kötülük konusunda şeytan gibi davranmaları nedeniyledir.³¹ Çünkü savurganlar, bu aşamadan sonra şer ve kötülük işleme noktasında şeytanların izinden gitmiş, onunla arkadaş ve dost oluvermiştir.³² Bu ilahî niteleme, bir bakıma onları kınamanın uç noktası demektir. Zira şeytandan daha kötü bir varlık mevcut değildir. Dolayısıyla mümkün mertebe şeytanî davranışlardan uzak durulmalıdır.³³

İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938), "Gereksiz yere de saçıp savurma!" ibaresinin "Bütün malını verme" anlamına geldiğini söylerken³⁴, Ebû Bekr el-Cessâs ise (ö.370/981), aynı ibareden kastın, dengesizce harcanan malı engellemenin ve onu korumanın bir zorunluluk anlamına geldiğini belirtmiştir.³⁵

Semîn el-Halebî 'ye (ö. 756/1355) göre ayetteki (İsra, 17/26) "saçıp savurma" ifadesinin ikinci tekil kipinde Hz. Peygamber'e hitap edilmesindeki hikmet, Hz. Peygamber'in bütün insanların efendisi olduğu, dolayısıyla ona verilen bir emrin, aynı zamanda onun ümmetine de yapıldığı nedeniyledir.³⁶

Abdurrahmân b. Nâsır es-Sa'dî (ö.1956) ise şeytanın, insanı sürekli dengeli yoldan dengesiz/kınanmış yola iletmeye çalıştığını, tebzîr ve israfa tahrik ettiğini; Allah'ın ise onu en dengeli/övülmüş yola çağırdığını belirtmiş, kendi-

³¹ Çünkü şeytan, Allah'a ve nimetlerine karşı en nankör ve inkârcı kimsedir. Bu yönüyle dengesizce malını harcayanlar, şeytanın kardeşleri diye tesmiye edilmiştir. Bkz. İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, 3/20. Başka bir ifadeyle mübezzir kimselerin, şeytanların kardeşleri diye nitelenmelerindeki kasıt, işlenen fiilin ne denli çirkin ve aşağılık olduğunu betimlemek içindir. Bu itibarla akıllı kimse, bu sevimsiz davranıştan sakınan, uzak durandır. Bkz. Tantavî, *et-Tefsîrü'l-vasît li'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, 8/333.

³² Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî İbn Acîbe el-Hasenî, *el-Bahrü'l-medîd fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-Mecîd*, (Kâhire: nşr. Hasan Abbâs Zekî, 1998), 3/194.

³³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/661.

³⁴ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs b. Ebî Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*, (Mekke: Mektebetü Nazzâr Mustafa el-Bâz, 1419), 7/2326.

³⁵ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/650.

³⁶ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-huffâz fi tefsîri eşrefi'l-elfâz*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996), 1/171; Mucîruddîn b. Muhammed el-Uleymî, *Fethu'r-Rahmân fi tefsîri'l-Kur'ân*, (Katar: Dârü'n-Nevâdir, 2009), 4/94.

sine verilen bu muhayyerliğe rağmen şeytanın yoluna giren kimsenin "şeytanın kardeşi" diye nitelenmesinde bir garabet görülmemesi gerektiğini eklemiştir.³⁷

Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî (ö. 1998), "Bir çiftçinin tohumunu eşit aralık ve sıklıkla serpmesi sonucunda verimi daha bol ve bereketli aldığı gibi mal ve servet sahipleri de tüketimde dengeli davrandıklarında onların da malında bolluk-bereket oluşacağı ve kesatın olmayacağı" görüşündedir.³⁸

Aşırı tüketim arzusunun daha çok, hangi alanlarda söz konusu olduğunu görelim.

4. SOSYAL HAYATTA TEBZİRİN GERÇEKLEŞTİĞİ ALANLAR

Günlük hayatta tebzîr kapsamına giren davranışların alanı, oldukça geniştir. Yeme-içme, giyim kuşam, evlenme ve vakti değerlendirmeme gibi alanların, tebzîr/savurganlık yapmaya müsait olduğu söylenebilir. Tebzîrin sıklıkla görüldüğü alanları şu şekilde tasnif etmek mümkündür:

4.1. Yeme-İçmede Tebzîr

Canlılar, farklı şekillerde beslenirler. Varlık âleminde mükerrem kılınmış (İsrâ, 17/70) insanın yemesi-içmesi hem doğal hem biyolojik bir ihtiyaçtır. Zira Kur'an'da "Yiyiniz, içiniz ama israf etmeyiniz, çünkü Allah israf edenleri sevmez" (Arâf, 7/31) diye buyurulmuştur. Ayetin sonundaki "Çünkü Allah israf edenleri sevmez" kısmında yer alan "israf" kavramı, yani "yeme ve içmede haddi aşma", "helal alandan haram alana girme"³⁹, "giyim kuşamda harama bulaşma"⁴⁰ anlamlarına gelmektedir.

---

³⁷ Ebû Abdullâh Abdurrahmân b. Nâsır b. Abdullah b. Nâsır es-Sa'dî en-Nâsîrî, *Tefsîrü'l-kerîmî'r-rahmân fi tefsîri kelâmî'l-mennân (Tefsîru's-Sa'dî)*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 456.

³⁸ Muhammed Mutevellî eş-Şa'râvî, *el-Havâtir havle'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, (Kâhire: Matbaatü Ahbâr el-Yevm, ts.), 14/8474. Nitekim Hz. Ali "Cömert ol, savurgan olma! Ölçülü ol, cimri olma!" diye çevresindekilere nasihat etmiş, ayetlere telmihte bulunmuştur. Bkz. Ebü'l-Hasan Muhammed b. Hüseyin b. Mûsâ Şerîf Radî, *Nehcü'l-belâga*, thk. Muhammed Abduh, (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1992), 687.

³⁹ Taberî, *Câmi'ü'l-beyân fi te'vîli'l-Kurân*, 12/395; Ebü'l-Kâsım Tâcülkurrâ Burhânuddîn Mahmûd b. Hamza b. Nasr el-Kirmânî, *Garâ'ibu't-tefsîr ve 'acâ'ibu't-te'vîl*, (Beyrut: Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, ts.), 1/402.

Kişinin, gücünün dışındaki şeyleri yemeye ve içmeye çalışması, israf sadedinde değerlendirilmiştir.⁴¹

Hız. Peygamber, normal yeme ve içmenin dışına çıkarak israf derecesinde yiyen içenler için “Hiçbir kişi, midесinden daha kötü bir kap doldurmamıştır. Hâlbuki kişiye kendisini ayakta tutacak birkaç lokma yeter. Mutlaka çok yiyecekse, midесinin üçte birini yemeğe, üçte birini içeceğe, üçte birini de nefes almasına ayırmalıdır”⁴² diye uyarıda bulunmuştur.

Haram kapsamına giren yiyecek ve içeceklerden öte helal nimet ve rızıklardan yararlanmada dahi orta yolun takip edilmesi tavsiye edilmiştir. Midenin dert evi, diyetin bütün ilaçların başı olarak nitelenmiş; vücuda ise rutin rahatsız edici gıdaların verilmemesi istenmiştir. Hatta yeme içme konusunda tebzîrin yapılmamasına dair Halife Harun Reşîd’in (ö.193/809) meşhur Arap asıllı Hıristiyan Süryanî doktoru Buhtîşû b. Curcîs (ö.185/801), halifeye “Kitabınız ve Peygamberiniz, tıp konusunda Calinus’a hiçbir şey bırakmamıştır” diye itirafta bulunmuştur.⁴³

İslâm kaynaklarında insanın gıdalandığı en küçük ekmek parçasından, kana kana içtiği sudan, örtündüğü giysiden kıyamet günü sorumlu olacağını haber vermektedir.⁴⁴

Her ne kadar hayırlı işler adına yapılan harcamalarda israfın olmayacağına dair görüşler varsa da en bol durumlarda bile tasarruflu ve ekonomik davranmanın tavsiye edildiği bilinmektedir. Örneğin Hz. Peygamber, bol suyla abdest alan Sa’d b. Ebi Vakkas’a “Sa’d! Bu ne israf böyle!” dediğinde o “Abdest-

⁴⁰ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-azîm*, 5/1466.

⁴¹ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-azîm*, 7/2326.

⁴² Tirmîzî, *Zühd* 47; İbni Mâce, *Etime* 50.

⁴³ Bkz. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, 12/340; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/101; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, 2/114; Kurtubî, *el-Câmiü' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 7/192; Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhîr*, (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1999), 5/42; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hafîb eş-Şirbînî, *es-Sirâcü'l-münîr fi'l-âne 'alâ ma'rifeti ba'zî me'ânî kelâmi rabbine'l-hakîmi'l-habîr*, (Kâhire: Matbaatü Bûlâk, 1285), 1/472.; Kâsimî, *Mehâsinü't-te'vîl*, 5/42; Muhammed Ali Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsir*, (Kâhire: Dârü's-Sâbûnî, 1997), 1/416.

⁴⁴ Taberî, *Câmi'ü'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*, 24/585; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, 30/233; Abdurrahmân b. Ebûbekir Celâluddîn es-Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.), 8/614; Şihâbüddîn Mahmud Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-sebi'l-mesânî*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415), 15/454.

te de israf olur mu ey Allah'ın resulü?" diye sorduğunda "Evet, ey Sa'd, nehir kıyısında da olsan, israf etme!" diye buyurmuştur.⁴⁵

4.2. Giyim Kuşamda Tebzîr

Bezr ve tebzîr kavramı, nakdî ve malî gibi bir alanla sınırlandırılmaz; onun alanı oldukça kapsamlıdır. Söz konusu sahalardan biri de giyim kuşamıdır ve en temel ihtiyaçlardandır.⁴⁶ Giyim kuşamın, insanlıkla beraber başladığı söylenebilir. "(Âdem ile Havva) Ağacın meyvesini tattıklarında ayıp yerleri kendilerine göründü ve cennet yapraklarından örtünmeye başladılar." (Arâf, 7/22)

Giyimin ne denli önemli ve çekici olduğu, göreni hangi ruh hali içinde cezbediği bilinmektedir. Örneğin Kur'ân, Allah'a ve ahiret gününe inananların cennette ince ve kalın ipekli elbiseler giyeceklerini, altın bilezik ve takılarla bezeneceklerini (Kehf, 18/31; Duhân, 44/53) haber vermiştir. Bu haber, insanın fitrî bağlamda güzel-hoş giysilere eğilim gösterdiğinin bir göstergesi olarak sayılabilir.

Kur'ân, insanın mescide girerken (gücü nisbetinde) güzel elbiselerle girmesini, Kâbe'yi çıplak tavaf eden müşriklerin aksine kılık kıyafetlerine çekidüzen vermesini⁴⁷, bir bakıma pejmürde halde olmamasını tavsiye etmiştir. (Arâf, 7/31) Mescide güzel elbiselerle girme tavsiyesi, bir bakıma giyinme, örtünme ve temiz olmanın yanı sıra alımlı ve güzel kokulu olmanın gerekliliğine işaret etmektedir.⁴⁸

Giyim kuşam bağlamında israf ve tebzîrin neredeyse geçmiş her toplumda farklı oranlarda var olduğu bilinmektedir. Bu olgunun daha çok, refah düzeyi ile orantılı olarak bireysel düzeyde olduğu söylenebilir. Bireysel gösteriş, görkem ve haşmetin, lüks ve refah içindeki yaşantının, birçok insanı psikolojik olarak etkilediği bir realitedir. Örneğin bütün mal varlığıyla Firavun'un en büyük destekçisi olan Kârûn, en pahalı elbiseler içinde insanların karşısına çıktığında, dünya hayatına düşkün, lüks yaşamak isteyenler ona son derece imrenmiş, onun yerinde olmaya özenmiştir. (Kasas, 28/79) Asırlar önce gerçekleşen

⁴⁵ İbn Mâce, *Tahâret* 48.

⁴⁶ Bezr/israf olgusu, birçok konuda olduğu gibi giyim ve kuşamda da söz konusudur. Zira kişinin malî durumunun fevkindeki her harcama ve tüketim, bu kapsamda değerlendirilmiştir. Bkz. İbn Ebî Hâtim, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 7/2326.

⁴⁷ Uleymî, *Fethu'r-Rahmân fî tefsiri'l-Kur'ân*, (Katar: Dârü'n-Nevâdir, 2009), 2/513.

⁴⁸ Ebü'l-Berekât Abdullâh b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâikü't-te'vîl*, (Beyrut: Dârü'l-Kelim et-Tayyib,1998), 1/564.

bu tablo, reklam ve özentinin birçok insanı ne denli etkilediğine dair bir karine sayılabilir. Tekstil ve trikotaj sanayinin makineleşmesi, aynı oranda insanın refah düzeyinin yükselmesi, beşinci kuvvet diye nitelenen görsel ve yazılı medyanın etkisiyle tebzîr ve israf, geçmiş toplumlara kıyasla kitlesel boyutlara varmış, bir yaşam biçimine evrilmiştir. Hatta Batı'nın bazı başkentlerindeki moda evlerinin özendirmeye çalıştığı giyim tarzına aykırı giyinenler, modacıların yerel temsilcilerince çağın gerisinde kalmakla itham edilebilmekte, reklamını yaptıkları markalara -tabir yerindeyse- tutsak olmaları için psikolojik mobbing uygulanabilmektedir. Böylece insanlar, gerçek ihtiyaçlarının dışındaki giyim kuşam ürünlerine yönlendirilmekte, zamanla ailevî malî sıkıntılara maruz kalmaktadırlar.

Görsel ve yazılı medyada kimi zaman bazı insanların yüksek bir meblağ ile çarşı pazara çıktıkları, son kuruşu tüketmedikçe eve dönmek istemediklerine şahit olunmaktadır.

Allah'a kulluk yapanların hem dünyada hem ahirette mutlu olabilmeleri için hakkıyla onun koyduğu yasa ve prensiplere uyma gerekliliği vardır ki onlardan biri de giyim kuşamda söz konusu standartlara riayet etmesidir.⁴⁹

4.3. Günümüzdeki Evliliklerde Tebzîr

İslâm'ın en çok değer verdiği, önemseyip kollamaya çalıştığı kurumların başında aile gelmektedir. Gerek erkek gerekse kadın olsun, herkesin içinde büyüdüğü aileden bir gün ayrılması, kendisine has bir aile kurması mukadderdir. Nitekim Allah'ın değer verdiği söz konusu ailenin sevgi, merhamet ve huzur sacayakları üzerinde durması gerekmektedir. (Rûm, 30/21)

Günümüz modern dünyada birçok alanda geleneksel örf ve adetlerde değişimler yaşandığı gibi iki farklı ailenin kenetlenmesi ve perçinleşmesine neden olması gereken evliliklerde de tebzîr düzeyinde damat tarafına malî konuda sıkıntı yaşatan tablolar görülmektedir. Günümüzde, yaşadığımız coğrafyada tatlı, nişan, nikâh, düğün yemeği, kuaför vb. etkinliklerin olduğu evlilik sürecinde damat tarafının malî gücünün fevkinde istenen masrafın; şatafat ve gösterişten uzak yaşamayı imanun bir tezahürü olarak niteleyen⁵⁰ Hz. Peygamber'in öğretileriyle uyuşmamaktadır. Hz. Peygamber, damadın malî gücü kadar

⁴⁹ Ebü'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdülmelik b. Battâl el-Bekrî el-Kurtubî, *Şerhu'l-Câmi 'i's-sahîh'i* (Şerhu İbn Battâl 'alâ Sahîhi'l-Buhârî, (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 9/303.

⁵⁰ Ebû Dâvûd, *Tereccül*, 32.

geline mehir vermesinin yanı sıra tek koyunla da olsa düğün yemeğini yapmasını emretmiştir.⁵¹

Hız. Peygamber'in, evlenen eşlere "Allah, evliliğinizi mübarek etsin, size bereket versin" diye dua ettiği bilinmektedir.⁵² Durum bu merkezde iken günümüzde düğün davetlerinde evlenen çiftlere bazıları, Hız. Peygamber'in duasını yapmak yerine "Kaç çift bilezik ve kaç metre altın zincir alındı, yüzüğün kaç taşı vardı, düğün salonu kaçta tutuldu?" benzeri sorular sormaktadır. Ne var ki tebzîr eksenli modern değerler merkeze alınarak akdedilen birçok nikâh, para ve ziynet eşyası merkeze alındığından kısa bir süre sonra sarsılmaya, hatta boşanmaya kadar gidebiliyor. Bunda, birçok saiklerin yanı sıra temeli ısınıp kaynaşma, sevgi ve şefkat olması gereken (Rûm, 30/21) nikâh ve evliliğin, aslı işlevini kaybetmesinin payı vardır, demek mümkündür.

Düğün harcamalarının normal ölçülerin fevkinde olması nedeniyle aile yuvası kurmak isteyen birçok gencin, evlenmekten uzak durduğu söylenebilir. Zira gereğinden fazla yapılan düğün harcamaları, aileleri düğünden sonra uzun süre borç ödemeye zorlamaktadır.

Evlik akdinin sonunda oluşan bu olumsuz tablo, Arap dili ve edebiyatında dilden dile dolaşan meşhur "Sermayesi tükenip giden bu fakire acıyınız!"⁵³ kar satan adamın çağırmasını andıracaktır.

4.4. Vakit Bağlamında Tebzîr

Vakit, özellikle sağlık ve afiyet içinde geçirilen vakit, insanın en değerli sermayesidir. Ne var ki birçok insan bunun bilincinde olmamış, olmamaktadır. Allah'ın insana verdiği vakit, en büyük nimetlerin başında gelmektedir ve aynı zamanda bir emanet hükmündedir. Bu nedenle yitirmeden önce onun bilincinde olunması gerekmektedir.⁵⁴

⁵¹ Buhârî, *Nikâh* 7, 49, 54, 56, 68, *Edeb* 67, *Menâkıbu'l-Ensâr* 3; Müslim, *Nikâh* 79; Tirmîzî, *Nikâh* 10, *Birr* 22; Ebû Dâvûd, *Nikâh* 30; Nesâî, *Nikâh* 67.

⁵² Nesâî, *Nikâh* 73.

⁵³ Fahrüddîn Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, (Beyrut: Dârü İhyâ et-Türâsî'l-Arabî, 1999), 32/278; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *el-Müdhîş*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985), 354; Ebü'l-Meâlî Muînüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed el-İcî, *Câmi'u'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*, *Tefsîrü'l-İcî*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 4/528.

⁵⁴ Ebü Abdurrahmân Abdullâh b. el-Mübârek b. Vâzih el-Hanzalî el-Mervezî, *Kitâbü'z-Zühhd ve'r-rekâik*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/3.

Bu nedenle Hz. Peygamber, birçok insanın boş vakit gibi bir nimeti yerli yerince değerlendirmedeğini, onun farkında olmadığını, o konuda aldandıklarını vurgulamıştır.⁵⁵ Buradaki aldanmışlık veya farkındasızlıktan kasıt, boş vakit gibi bir nimetin şükürü olan gereken değerlendirmeyi yapmamaları, konuya dair son derece ihmalkâr davranmalarıdır.⁵⁶

Lehinde veya aleyhinde olsun “Zaman, kılıç gibidir; sen onu kesmez isen o seni kesip biçer” sözü oldukça meşhurdur.⁵⁷ Vakıt bir bakıma insan ömrünün ta kendisi olup altın değerindedir. Elden kaçırılınca bir daha geri dönmesi mümkün değildir. İnsan, bir taraftan kendi vaktinin değerini bilmekle yükümlü iken diğer taraftan da bir başkasının vaktini almamalıdır. İnsanın buna son derece riayet etmesi, güzel bir erdemdir.

Vakıt, mümin insanın ibadetlerini en ideal şekilde eda etmesini hem kendisi hem aile bireylerinin iâşe ve nafakasını temin etmesini sağlayan temel unsurdur. Şeytan ise müminin elindeki bu ana sermayenin zarara uğramasına çalışır. Kesadın sonunda ise dünyada ve ahirette insanın hüsrana uğraması söz konusudur. Bu itibarla sağlık ve boş vakit konusunda müminin, şeytanın vesvesesine mağlup olması düşünülemez.

“...Ve o gün (size verilen) nimetlerden sorguya çekileceksiniz” (Tekâsür, 102/8) ayeti kapsamında insanın, birçok nimetin yanı sıra boş geçirdiği zaman diliminden de hesaba çekileceği söz konusudur.⁵⁸ İnsanın yiyecek, giyecek, mesken gibi temel özlük gereksinimlerini temin edebilmesi için belli bir zaman dilimine

⁵⁵ Buhârî, *Rikâk* 1; Tirmîzî, *Zühhd* 1.

⁵⁶ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/455; İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.), 2/268, 3/430; Vehbe b. Mustafa ez-Zühaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr*, (Beyrut: Dârü'l-Fikri'l-Muasır, 1991), 30/387; Hererî, *Hadâiku'r-ravhi ve'r-reyhân fi ravâbi'ulûmi'l-Kur'ân*, 29/265.

⁵⁷ Ahmed Muhtâr Abdülhamîd Ömer, *Mü'cemü'l-lügati'l-Arabîyye el-muâsıra*, 3/2477; Şahata Muhammed Sakr, *Delîlü'l-vâiz ilâ edilleti'l-mevâiz*, (İskenderiye: Dârü'l-Hulefâi'r-Râşidîn, ts.), 2/127.

⁵⁸ Zeynüslâm Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l-işârât*, (Kâhire: el-Heyetü'l-Misriyye, ts.), 3/763.

ihtiyacı vardır.⁵⁹ İnsana bağışlanan bu nimet değerlendirilmediğinde, bir daha ulaşılması muhaldir; beraberinde pişmanlık ve hasret vardır.⁶⁰

5. KİŞİYİ TEBZİR DAVRANIŞINDAN UZAK TUTMAYA YÖNELİK ÖNLEMLER

Gereksiz harcamalar, sadece günümüz modern dünyanın icraatları arasında yer almamaktadır. Bu tablo, her dönemde var olmakla beraber, çeşitli saiklerle modern aileye dönüşen günümüzde daha öne çıkmıştır denebilir. Daha önce en kutsal küçük kurumun "aile kurumu" olduğunu söylemiştik. Aslında devlet de bu bağlamda "en büyük kurum" sayılır. İslâm medeniyeti kültüründe her iki kurumun iç içe geçen hakları vardır. Çünkü bir hadiste devlet başkanı, idare ettiği toplumun bütün bireylerinden sorumlu olduğuna dair vurgu vardır.⁶¹

Kişiyi tebzîr gibi olumsuzluktan uzaklaştıracak faktörler, iki kategoride değerlendirilebilir. Onlardan biri, kişinin bizzat ondan kaçınması; diğeri ise siyasî otoritenin halkın harcamalarını kayıt altında tutması, rutin normların dışına çıkanları uyarması veya çeşitli oranlarda malî cezai müeyyideler uygulamasıdır.

Kişisel yaptırımlar arasında, kişinin israf ve savurganlık yerine infak kültürünü içselleştirip gerekeni yapması gelir ki bu; ancak Allah'ın vazettiği ilke ve prensiplere bağlı olmakla yani takva elbisesi ve azığıyla (Bakara, 2/197; Arâf, 7/26) gerçekleşebilir. Bunun yanı sıra muktesid davranma yani malî tasarruf kültürüne bağlı kalma da kişisel çabalar kapsamında kabul edilir.

Bu konuya ilişkin bazı görüşler ileri sürülmüş, sorunun çözülmesine yönelik yorumlar yapılmıştır. Örneğin yönetimdeki yetkili kimse, gayr-ı meşru harcama yapanın icraatını sınırlayabilir veya onu söz konusu faaliyetten tamamen alıkoyabilir.⁶² Şafiî (ö. 204/820), bazı ayetleri (Bakara, 2/282; Nisâ, 4/5-6)

⁵⁹ Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed el-Hâzin, *Lübâbü't-te'vîl fi me'âni't-tenzîl*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415), 4/465.

⁶⁰ Muhammed Emîn b. Muhammed eş-Şinkîti, *Edvâü'l-beyân fi İzâhi'l-Kur'an bi'l-Kur'an*, (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995), 9/92; Abdülfettâh Ebû Gudde, *Kıymetü'z-zamân inde'l-ulemâ*, (Haleb: Mektebü'l-Matbûât el-İslâmiyye, ts.), 24.

⁶¹ Buhârî, *Vesâyâ 9, Nikâh 81, 90, Ahkâm 1*; Müslim, *İmâre 20*; Tirmîzî, *Cihâd 27*.

⁶² Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/597; Ebû Bekr Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed İbnü'l-Arabî el-Meâfirî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 3/190.

delil göstererek mübezzir kimseyi sefih kapsamında saymış, idarecinin onun harcamasına müdahil olması gerektiğini söylemiştir.⁶³ Şafî, “Allah'ın, geçimini-ze dayanak kıldığı mallarınızı akli ermeyenlere vermeyiniz; o mallarla onları besleyiniz, giydiriniz ve onlara güzel söz söyleyiniz.” (Nisâ, 4/5), “Yetimleri evlenecekleri yaşa gelinceye kadar deneyiniz, sonra aklen olgunlaştıklarını tespit ederseniz, mallarını onlara iade ediniz” (Nisâ, 4/6), ayetlerini tefsir ederken şöyle demiştir: “Akli ermeyenlere malların verilmemesi, söz konusu malın onlardan alıkonulması anlamına gelmektedir. Onlara mallarının verilmesi ancak buluşa ermeleri ve aklen olgunlaşmaları şartlarına bağlıdır. Onlardan biri noksan olduğunda malları geri verilmez. Şayet bir kimse, buluş çağına vardığı halde aklen olgunlaşmamışsa, malı kendisine verilmez.”⁶⁴ Sefih, malını düşünmeden israf eden, nereye harcadığını bilmeyecek kadar akli kıt⁶⁵, cahil⁶⁶, zevk ve eğlenceye düşkün kimse⁶⁷ olduğuna göre Şafî'nin yorumundan hareketle buluş çağına gelmiş olsa bile mübezzir kimsenin harcamasına müdahale edilebilir, malını istediği şekilde harcamasına göz yumulmaması sonucu çıkmaktadır.

Mesela 28 Mart 1921 tarihinde “Düğünlerde Men'-i İsrâfât Kanunu” adıyla sekiz maddelik bir kanun çıkarılmış; onda düğünlerde cihazın teşhiri, açıktan taşınması, damat tarafından iki kat elbisenin yapılması vb. gereğinden fazla harcamalar yasaklanmıştır.⁶⁸

Günümüzde de bazı doğu illerimizde aşiret reislerinin iş birliği ve ortak kararlarıyla düğünlerde aşırı masrafın önlenmesi, damat tarafının mağdur edilmemesi için kararlar aldıkları medyaya yansımaktadır. Şu ana kadar bu

⁶³ Fahrüddîn Râzî, *Mefâtihi'l-gayb*, (Beyrut: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1999), 5/310.

⁶⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şafî, *Tefsîrü İmâm Şafî*, thk. Ahmed b. Mustafa el-Ferrân, (Riyâd: Dârü Tedmüriyye, 2006), 2/523.

⁶⁵ Bkz. Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed Ezherî el-Herevî, *Tehzîbü'l-lüga*, (Beyrut: Dârü İhyâi Tûrâsi'l-Arabî, 2001), 6/81; İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2010), 1075.

⁶⁶ Muhammed Murtazâ Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, (Kâhire: Dârü'l-Hidâye, ts.), 3/231.

⁶⁷ Türkçe Sözlük, *Türk Dil Kurumu*, 1931; Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 3098.

⁶⁸ Daha geniş bilgi için bkz. Murathan Keha, 19. Yüzyılda Düğünlerde Yapılan İsrâf ve Buna Karşı Alınan Tedbirler, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21/4 (2017): 1283-1296.

yönde alınan kararlarda bütün tarafların memnun kaldıkları müşahede edilmiştir.

Görüldüğü üzere kişiyi tebzîr davranışından uzaklaştıracak faktörler arasında onun bireysel çabası, cehd ve gayreti olabileceği gibi yerel yöneticiler veya kanaat önderlerin yönlendirmesiyle de olabilir.

6. SONUÇ

İnsanların, normal sürecinde hayatlarını devam edebilmeleri için belli standartlarda tüketime ihtiyaçları vardır. Nitekim bunun için elde ettiği mal ve servet, insanın en doğal mülkiyeti sayılmıştır ve normal şartlarda dokunulmazdır. Onunla iyilik yapar, lehte ve aleyhteki hakları eda eder. Bu nedenle Allah, haklarını, erbabına teslim edilmesini emretmiştir.

İnsanlık, tıpkı bir ailenin farklı versiyonu durumundadır. Her birey, en temel görevini yaptığında diğerlerini olumlu yönde; ihmalkâr davrandığında ise olumsuz yönde etkileyecektir. Bu nedenledir ki Kur'ân, genelde bütün insanlara özelden ise müminlere orta yolu bulmalarını tavsiye etmiştir. Bir taraftan cimrilikten uzak durmalarını söylerken diğer taraftan ise savurganlığa yaklaşmamalarını vurgulamıştır.

Kur'ân, savurganlığı cahiliye kültürünün yansımalarından saymıştır. Çünkü cahiliye kültüründe savurganlık; şan şöhret kazanma ve nam salma olarak telakki ediliyordu. Buna karşılık İslâm, birçok emir ve tavsiyelerinde infak etme kültürünü öne çıkarmışsa da onu belli bir sistem ve standarda bağlamıştır. Dolayısıyla kişi, cömertçe malını infak ederken varislerini mağdur edecek, onları başkalarına el açacak duruma sokacak olumsuzluklardan sakındırılmıştır. Yüce Allah, hasat günü yoksula, akrabaya, konu komşuya infakta bulunurken bile israfın yapılmamasını (Enâm, 6/141) emir kipiyle uyarıda bulunmuştur. Çünkü normal olan süreç, infak ve harcamanın vasat boyutta olmasıdır. Nitekim İslâm'ın sosyal ve ekonomik siyaseti bu düzlemedir. İslâm, kendi müntesiplerine Hint fakirleri gibi yaşamalarını tavsiye etmemiştir. Hz. Peygamber, güzel giyinmeyi seven bir sahâbîyi takdir etmiş ama giyiminden ötürü başkasını aşağılamamasına dair uyarılmıştır.

Bu çalışmada varılan sonuçlardan bir nokta da zengin olan, kişisel zenginliğine göre; imkânı olmayan ise mevcut durumuna göre harcama yapmalıdır. Aksi takdirde malî gücüne göre harcama yapmayanların, sonunda pişman olacakları, malî ve bedensel krize girecekleri mümkündür. Nitekim günümüzde

aşırı harcamada bulunup ödeme sorunu yaşayan kimi insanların depresyona girdikleri, hatta intihar ettikleri medyada haber konusu olmaktadır. Bazı sorunlar vardır ki failin kendisiyle sınırlı kalmaz, onun yanı sıra ailesini ve akraba çevresini ilgilendirir. Malî gücün dışındaki lüks yaşama ve gereksiz tebzîr olgusu, çoğu zaman failini aşan sorunlardan biridir.

Bu çalışmada tebzîr hastalığını körükleyen faktörlerin başında modaya uyma, ülkesinde meşhur birisini idol olarak görüp taklit etme olduğu müşahede edilmiştir. Çevremizde modası geçmiş diye yepyeni giysisini ya çöpe atan veya gardıroba hapsedenler azımsanmayacak sayıda olduğu söylenebilir. Bu davranış biçimi, tebzîr olayının boyutlarından biri sayılabilir.

Birçok birey tarafından zamanın yeterli ve istenen düzeyde değerlendirilmediği de bu çalışmada söz konusu edilmiştir. Bir daha ulaşamayacağı vakti elinden kaçırıp yararlı işlere vesile kılmayanlar, hadiste “aldanmış”, “zarar etmiş” kimseler diye nitelendiği müşahede edilmiştir.

Sonuç olarak denebilecek olan hem bireysel hem toplumsal ölçekte ne müsrif ne cimri davranmaktır. Zevk ve hedonist dürtüler ile yeme içme, giyim kuşam gibi alanlarda tebzîr ahlâkından uzak durmaktır. Bu dengeyi kuran aile ve toplumlar, söz konusu dengeden uzak düşen aile ve toplumlara karşı daha güçlü olacak, söz sahibi olacaktır.

7. KAYNAKÇA

- Abdullah b. Mübârek, Ebû Abdurrahmân Abdullâh b. el-Mübârek b. Vâzih el-Hanzalî el-Mervezî. *Kitâbü’z-Zühd ve’r-rekâik*. Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, ts.
- Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu’cemü’l-müfehres li elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*. İstanbul: el-Matbaatü’l-İslâmiyye, 1982.
- Âl Abdülkerîm, Ebû Abdurrahmân Abdüsselâm b. Berces b. Nâsır, *Zarûratü’l-ihimâm bi’s-süneni’n-nebeviyye*, Riyad: Dârü’l-Menâr, 1414.
- Alusî, Şihâbüddîn Mahmud. *Rûhu’l-me’âni fi tefsiri’l-Kur’âni’l-Azim ve’s-sebi’l-mesânî*. Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1415.
- Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2010.
- Bagavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes’ûd el-Ferrâ. *Meâlimu’t-tenzil fi tefsiri’l-Kur’ân*. Beyrut: Dârü İhyâ et-Türâsi’l-Arabî, 1999.
- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl. *Sâhîhu’l-Buhârî*. İstanbul: el-Mektebetü’l-İslâmî, 1979.
- Bursevî, İsmâîl Hakki. *Rûhu’l-beyân*, Beyrut: Dârü’l-Fikr, ts.

- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'an*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Cezâirî, Ebûbekir Cabir. *Eyserü't-tefâsîr li kelâmi'l-aliyyi'l-kebîr*. Medîne: Mektebetü'l-Ulûm, 2003.
- Doğan, D. Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Birlik Yayınları, 1982.
- Dozy, Reinhart Pieter Anne. *Tekmiletü'l-me'âcim el-Arabiyye*. çev. Muhammed Selîm en-Na'imî. Bağdat: Vizâretü's-Sekâfe ve'l-İ'lâm, 1979.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as. *es-Sünen*. Riyad: Dârü'l-Fikr, ts.
- Ebû Gudde, Abdülfettâh, *Kıymetü'z-zamân inde'l-ulemâ*. Haleb: Mektebü'l-Matbûât el-İslâmiyye, ts.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf. *el-Bahru'l-muhît*. thk. Sıdkı Muhammed Cemîl. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1999.
- Ebû Zehra, Muhammed. *Zehretü't-tefâsîr*. Beyrut: Dârü'l-Fikr el-Arabî, ts.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Herevî. *Tehzîbü'l-lüga*. Beyrut: Dârü İhyâi Tûrâsî'l-Arabî, 2001.
- Ferâhîdî, Ebû Abdurrahmân Halîl b. Ahmed b. Amr. *Kitâbü'l-ayn*. thk. Mehdî el-Mahzûmî, İbrâhîm Samarraî. Kahire: Dârü Mektebetü'l-Hilâl, ts.
- Hâzin, Ali b. Muhammed, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed. *Lübâbü't-te'vîl fi me'âni't-tenzîl*, tsh. Muhammed Ali Şâhîn. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415.
- Hererî, Muhammed Emîn. *Hadâiku'r-raohi ve'r-reyhân fi ravâbî 'ulûmi'l-Kur'an*. Beyrut: Dârü Tavki'n-Necât, 2001.
- İbn Acîbe, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî. *el-Bahrü'l-medîd fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-Mecîd*. Kahire: nşr. Hasan Abbâs Zekî, 1998.
- İbn Âdil, Ebû Hafs Siracuddîn Ömer b. Ali en-Nu'mânî. *el-Lübâb fi ulûmi'l-kitâb*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnusî. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. Tûnus: Dârü't-Tûnusiyye, 1984.
- İbn Atıyye el-Endülüsî, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib. *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Battâl el-Kurtubî, Ebü'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdülmelik. *Şerhu'l-Câmi'is-sahîh'i (Şerhu İbn Battâl 'alâ Sahîhi'l-Buhârî*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- İbn Cüzey, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî. *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl*. thk. Abdullah el-Hâlidî. Beyrut: Şirkü Dâri'l-Erkam, 1416.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs. *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*. thk. Es'ed Muhammed Tayyib. Mekke: Mektebetü Nazzâr Mustafa el-Bâz, 1419.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemsüddîn Ebû Abdullâh. *İğâsetü'l-lehfân min mesâyidi's-seytân*. thk. Muhammed Hâmid el-Fikî. Riyad: Mektebetü'l-Maarif, ts.

- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Muhammed Hüseyin Şemsuddîn. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419.
- İbn Manzûr, Ebû Fadl Cemâlüddîn Muhammed. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dârü Sâdır, 1300.
- İbn Sîde, Ebü'l-Hasan Ali b. İsmâîl ed-Darîr el-Mürsî. *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam*. thk. Abdülhamîd Hindâvî. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- İbn Vehb, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim el-Fihri. *Tefsîrû'l-Kur'ân*. thk. Miklos Muranyi. Beyrut: Dârü'l-Garb el-İslâmî, 2003.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed el-Meâfirî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâludîn Abdurrahmân b. Muhammed. *el-Müdhîş*, thk. Mervân Kabbânî. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâludîn Abdurrahmân b. Muhammed. *Saydü'l-hâtır*. Dimaşk: Dârü'l-Kalem, 2004.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâludîn Abdurrahmân b. Muhammed. *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, thk. Abdürezzâk el-Mehdî, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 2001.
- Îcî, Muînüddin, Ebü'l-Meâlî Muînüddîn Muhammed b. Abdurrahmân. *Câmi' u'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân, Tefsîrû's-Safevî, Tefsîrû'l-Îcî*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- İsfahânî, Râgıb. *el-Mufredât*. Dimaşk: Dârü'l-Kalem, 1412.
- İsfahânî, Râgıb. *Muhâdarâtü'l-üdebâ' ve muhâverâtü's-şu'arâ' ve'l-bülegâ'*. Beyrut: Şirketü Dâri'l-Erkam, 1420.
- Kâsımî, Muhammed Cemâluddîn. *Mehâsinü't-te'vîl*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418.
- Keha, Murathan. 19. Yüzyılda Düğünlerde Yapılan İsrâf ve Buna Karşı Alınan Tedbirler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Erzurum: 21/4 (2017), 1283-1296.
- Kirmânî, Tâcülkurrâ Ebü'l-Kâsım Burhânuddîn Mahmûd b. Hamza. *Garâ'ibu't-tefsîr ve 'acâ'ibu't-te'vîl*. Beyrut: Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, ts.
- Kiyâ el-Herrâsî, Ebü'l-Hasen Şemsülişlâm İmâdüddîn Alî b. Muhammed b. Alî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.
- Kurtubî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Misriyye, 1964.
- Kuşeyrî, Ebü'l-Fazl Bekr b. Muahmed b. el-A'la el-Basrî el-Mâlikî. *Ahkâmü'l Kur'ân*. thk. Selmân es-Samedî. Dubai: Câizetü'd-Devliyye, 2016.
- Kuşeyrî, Zeynülişlâm Abdülkerîm b. Hevâzin. *Letâ'ifü'l-işârât*. Kahire: el-Heyetü'l-Misriyye, ts.
- Magrâvî, Ebû Sehl Muhammed b. Abdurrahmân. *et-Tadabbür ve'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân bi sahîhi's-sünen*. Lübnân: Mektebetü Mişkât el-İslâmiyye, 2014.

- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Tefsîrû'l-Mâturîdî/Te'vîlâtu ehli's-sünne*. thk. Mecdî Bâslûm. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Merâgî, Ahmed b. Mustafâ. *Tefsîrû'l-Merâgî*. Kahire: Mektebetü ve Matbaatü Mustafâ el-Babî el-Halebî, 1946.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. Haccâc. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ts.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed, *Sünen*, (Süyûtî şerhi), Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ts.
- Nesefî, Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed. *Tilbetü't-talebe*. Bağdat: Matbaatü'l-Amire, 1311.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Abdullâh b. Ahmed b. Mahmud. *Medârikü't-tenzîl ve hakâikü't-te'vîl*. Beyrut: Dârü'l-Kelim et-Tayyib, 1998.
- Ömer, Ahmed Muhtâr Abdülhamîd. *Mü'cemü'l-lügati'l-Arabiyye el-muâsıra*. Kahire: Ale-mü'l-Kütüb, 2008.
- Pânîpetî, Senâullah. *et-Tefsîrû'l-Mazharî*. Gulâm Nebî et-Tunûsî, Pakistân: Mektebetü'r-Rüşdiyye, 1412.
- Râzî, Fahrüddîn. *Mefâtihü'l-gayb*. Beyrut: Dârü İhyâ et-Türâsî'l-Arabî, 1999.
- Sa'dî, Ebü Abdullâh Abdurrahmân b. Nâsır. *Tefsîrû'l-kerîmi'r-rahmân fi tefsîri kelâmi'l-mennân (Tefsîrû's-Sa'dî)*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Sa'lebî, Ebü İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü İhyâü't-Türâsî'l-Arabî, 2002.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-tefâsîr*. Kahire: Dârü's-Sâbûnî, 1997.
- Sakr, Şahata Muhammed. *Delîlü'l-vâiz ilâ edilleti'l-mevâiz*. İskenderiye: Dârü'l-Hulefâi'r-Râşidîn, ts.
- Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdulcabbâr. *Tefsîrû'l-Kur'ân*, thk. Komisyon. Riyad: Dârü'l-Vatan, 1997.
- Semîn el-Halebî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm. *'Umdetü'l-huffâz fi tefsîri eşrefi'l-elfâz*. thk. Muhammed Bâsil Uyûn'u-s-Sûd. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996.
- Süyûtî, Abdurrahmân b. Ebûbekir Celâluddîn. *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- Şa'râvî, Muhammed Mutevellî. *el-Havâtır Havle'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: Matbaatu Ahbâr el-Yevm, ts.
- Şâfî, Ebü Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *Tefsîrû İmâm Şâfî*. thk. Ahmed b. Mustafa el-Ferrân. Riyad: Dârü Tedmüriyye, 2006.
- Şerîf Radî, Ebü'l-Hasan Muhammed b. Hüseyin b. Mûsâ. *Nehcü'l-belâga*. thk. Muhammed Abduh. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1992.

- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Fethu'l-kadîr*. Dımaşk: Dârü İbn Kesîr, 1993.
- Şinkîtî, Muhammed Emîn b. Muhammed el-Muhtâr, *Edvâü'l-beyân fi İzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995.
- Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Hatîb. *es-Sirâcü'l-münîr fi'l-i'âne 'alâ ma'rifeti ba'zî me'ânî kelâmi rabbine'l-hakîmi'l-habîr*. Kahire: Matbaatü Bûlâk, 1285.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmulî. *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Tantavî, Muhammed Seyyid. *et-Tefsîrû'l-vasît li'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: Dârü'n-Nahda, 1997.
- Tarîfî, Abdülaziz b. Merzûk. *et-Tefsîr ve'l-beyân li ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abdülmecîd b. Hâlid el-Mübârek, Riyad: Dârü'l-Minhâc, 1438.
- Türkçe Sözlük. *Türk Dil Kurumu*. Ankara: haz. Komisyon. 1998.
- Uleymî, Mucîruddîn b. Muhammed. *Fethu'r-Rahmân fi tefsiri'l-Kur'ân*. Katar: Dârü'n-Nevâdir, 2009.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbüri. *el-Vasît fi tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, thk. Komisyon, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Yahyâ b. Sellâm, Ebû Zekeriyâ b. Ebî Sa'lebe et-Teymî. *Tefsîrû Yahyâ b. Sellâm*. Beyrut: nşr. Hind Şelebî, 2004.
- Zebîdî, Muhammed Murtazâ. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. thk. Heyet. Kahire: Dârü'l-Hidâye, ts.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd. *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidî't-tenzîl ve üyûni'l ekâvil fi vücûhi't-te'vîl*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987.
- Zühaylî, Vehbe b. Mustafa. *et-Tefsîru'l-Munîr*, Beyrut: Dârü'l-Fikri'l-Mu'âsir, 1991.